

HEVÂYÎ'NİN BİLİNMEYEN BİR ESERİ AN UNKNOWN WORK OF HEVÂYÎ

Yüksek Lisans Öğrencisi Oğuzhan GÜNDÜZ*

İstanbul Üniversitesi

oguzhangunduz2021@ogr.iu.edu.tr

Öz

Asıl adı Mustafa olan Hevâyî (ö. 1017/1608-1609), biyografik kaynaklara göre XVI. yüzyıl Osmanlı sahasında yaşamış bir ediptir. Tezkirelerde ve diğer biyografik kaynaklarda Hevâyî'ye ait gösterilen muhtelif eserler kaydedilmiş olsa da bunların hiçbiri bugün elimize ulaşmış değildir. Uzun süredir yaptığımız katalog taraması sonucunda Fransa Milli Kütüphanesi'nde bulduğumuz ve Mustafa Hevâyî'ye ait olduğu kanısına vardığımız mensur iki hikâyeden oluşan bir yazmaya rastlanılmıştır. Söz konusu yazmanın, Fransa Milli Kütüphanesi Cordonne Arsenal bölümünde Turc 454 ve Turc 713 numaraya kayıtlı olmak üzere iki adet nüshası mevcuttur.

Bu makalede klasik Türk edebiyatında Hevâyî mahlasını kullanan tüm edipler kısaca tanıtılmış ve eserlerinden söz edilmiştir. Bununla beraber bulduğumuz eserin diğer Hevâyî mahlasını kullanan ediplere değil de neden Mustafa Hevâyî'ye ait olabileceği açıklanmıştır. Bulunan yazmanın mevcut iki nüshasının tavsifi yapılmış ve örnek olması açısından da eserin ilk varakları ve temmet/ferağ kaydı günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Günümüz Türkçesine aktarırken de dikkat edilen unsurlar dipnotta belirtilmiştir. Ayrıca eserin içeriği hakkında kısaca bilgi verilmiş ve verilen bilgiler doğrultusunda eserin isimlendirme sorununa da değinilmiştir.

* ORCID: orcid.org/0000-0003-4220-2762

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, XVI. yüzyıl, yazma, Mustafa Hevâyî, Fransa Milli Kütüphanesi.

Abstract

According to biographical sources, Hevâyî (d. 1017/1608-1609), whose real name is Mustafa, is a man of letters. He lived in the Ottoman field in the 16th century. Although various works belonging to Hevâyî have been recorded in biographies and other biographical sources, none of them has survived. As a result of catalogue searched for a long time, we came across an article consisting of two detached prose stories that we found in the National Library of France and that we believed to belong to Mustafa Hevâyî. There are two manuscripts of the work registered as Turc 454 and Turc 713 in the Cordonne Arsenal section of the French National Library.

In this article, all the works with the pseudonym Hevâyî in classical Turkish literature are briefly introduced and their works are mentioned. In addition, it is explained why the work we found belongs to Mustafa Hevâyî, not to the authors who use other Hevâyî pseudonyms. Found manuscripts were described and the first leaves of the work and the temet/ferağ record were transferred to today's Turkish as an example. The elements that are taken into consideration while transferring them to today's Turkish are indicated in the footnote. In addition, brief information was given about the content of the work and the naming problem of the work was also discussed in line with the information given.

Keywords: Classical Turkish literature, XVI. Century, manuscript, Mustafa Hevâyî, National Library of France.

Giriş

Özellikle son dönemlerde dijitalleşmenin sağladığı avantajla birlikte dünyanın pek çok yerindeki yazma esere kolaylıkla erişebilme imkânı yakalanmıştır. Bu imkân ise pek çok araştırmacıya, daha önce gün yüzüne çıkmamış yazma eserleri ortaya çıkarmada büyük ölçüde kolaylık sağlamış ve bu yazmalara ulaşıldıkça da edebiyat tarihinde büyük veya küçük oranda değişiklikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda yaptığımız dijital katalog taraması sonucu daha önce bibliyografik kaynaklarda bahsedilmeyen ve Fransa Milli Kütüphanesi'nde yer alan Turc. 454 numaraya kayıtlı mensur iki hikâyeden oluşan Hevâyî'ye ait

bir yazmaya rastlanılmıştır. Eserin aynı kütüphanede yer alan Turc. 713 numaraya kayıtlı bir başka nüshası da bulunmuştur.¹

Eserde yer alan Hevâyî mahlasından hareketle Hevâyî mahlasını kullanan ediplerle alakalı literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması sonucu biyografik kaynaklarda Hevâyî mahlasını kullanan muhtelif ediplerle karşılaşılmıştır. Bunlar; Mustafa Hevâyî Efendi (ö.1608-1609), Hevâyî mahlasıyla beraber Rahmî mahlasını da kullanan Kubûrîzâde Abdurrahman Rahmi Efendi (ö.1715), İshak Efendi (ö.1773-1774), Hevâyî mahlasıyla beraber Sürûrî ve Hüznî mahlaslarını da kullanan müverrih Seyyid Osman Efendi (ö.1814) ve İbrahim (ö.1913) adlı ediplerdir. Rahmi ve Hevâyî mahlasını kullanan ve İstanbul'da dünyaya gelen Kubûrîzâde Abdurrahman Efendi'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Hevâyî mahlasıyla kaleme aldığı *Dîvân*'ı bulunmaktadır ve bu eser *Hevâyî-nâme* olarak da bilinmektedir.² Bununla birlikte hakkında sadece Hatîbî'nin tezkiresinden bilgi edindiğimiz İshak Efendi, otuz yaşında ölmüş ve Hevâyî mahlaslı şiirler kaleme almıştır.³ Müverrih olan ve Surûrî, Hüznî ve Hevâyî mahlaslarını kullanan Seyyid Osman Efendi ise düşürdüğü tarih ve hezliyatlarıyla tanınmaktadır. Tamamen mizahi şiirler barındıran *Hezliyat*'ında Hevâyî mahlasını kullanmıştır.⁴ Antepli olarak bilinen İbrahim Hevâyî ise 1873 yılında doğmuştur. Otuz dokuz şiiri ihtiva eden bir *Divançe*'si bulunmaktadır.⁵ Bulduğumuz eserin müellifi olduğunu düşündüğümüz, XVI. yüzyılda yaşayan, asıl adı Mustafa olan ve Hevâyî mahlasını kullanan Mustafa Hevâyî Efendi hakkındaki bilgilere ise Kınalîzâde⁶, Beyânî⁷ ve Rıza⁸

¹Söz konusu yazma, tarafımızca yüksek lisans tezi olarak çalışılmaktadır.

²Adnan İnce (2018). Tezkiretü's-şu'arâ (Mirza-zâde Mehmed Salim Efendi), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 207-210.

³Mehmet Akkuş (2008). Tezkire-i Şu'arâ-yı Bağdâd, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s. 354-355.

⁴Muallim Naci (2000). Osmanlı Şairleri (haz. Cemal Kurnaz), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 173.

⁵Halil İbrahim Yakar (2000). "Gazi Antepli Divan Şairleri", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999)*, s. 183.

⁶Aysun Sungurhan (2017). Tezkiretü's-şu'arâ, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.922-923.

tezkirelerinde ve Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*⁹ eserinde rastladık. Bahsedilen kaynaklara göre asıl adı Mustafa olan Hevâyî, Bursa'da doğmuş ve Abdülmümin Camisi'nde hatiplik yapmış, Sa'dî'nin Bostan ve Gülistan'ını şerh etmiştir (Sungurhan 2017: 235-236). Mürettep *Dîvân*'ının yanında *Vâmık u Azrâ, Yûsuf u Züleyhâ Mesnevileri, Telhîs-i Mu'addilü's-salât* isminde bir eseriyle beraber *Sadru's-seri'a*'ya bir hâşiyesi de vardır. Fakat tezkirelerde belirtilen bu eserlerin hiçbiri bugün elimize ulaşmış değildir. Sadece Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi 07 El 50 numarada kayıtlı bulunan *Gülistan Tercümesi*'nin Hevâyî'ye nispet edildiği bilinmektedir. Fakat Bilal Güzel, söz konusu yazmada eserin müellifine dair bir işaret olmadığını, eserin 6a varlığında tercüme edildiği zamanın 833/1430 yılı olarak verildiğini ve bu yılın da Mustafa Hevâyî'nin yaşadığı yüzyıldan öncesi olduğunu söyleyerek eserin Mustafa Hevâyî'ye ait olmadığını belirtir.¹⁰ Süleyman Yiğit ise Bursalı Mehmet Tahir'in Hevâyî'ye ait olduğunu belirttiği *Vamık u Azra* ve *Yusuf u Züleyha* adlı eserler için mizahi eserlerinde Hevâyî mahlasını kullanan Kuburi-zâde Abdurrahman Efendi'ye ait aynı isimdeki eserlerin benzer cümlelerle kaydedilmiş olmasına işaret ederek bir karışıklık olma ihtimâlinin olabileceğini belirtir.¹¹ 1017/1608-1609 yılında vefat eden Hevâyî'nin mezarı Bursa'da Pınarbaşı mezarlığındadır (Saraç, 2016: 918-919; Sungurhan, 2017: 922-923).

Eserin içindeki manzum parçaların mahlas beyitlerinde geçen Hevâyî mahlasından, hatta eserde bizzat "*Mustafa ismi Hevâyî lakabı olmuş-durur*" (Hevâyî,454: 98b) ifadesinden hareketle

⁷Aysun Sungurhan (2017). Tezkiretü's-şu'arâ, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.236.

⁸Gencay Zavotçu (2017). Rızâ Tezkiresi, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.229-230.

⁹M.A. Yekta Saraç (2016). Osmanlı Müellifleri (Bursalı Mehmet Tahir), Ankara: TÜBA, s.918-919.

¹⁰Bilal Güzel (2022). "Gülistan Şerhi (Hevâyî)", TEES. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/gulistan-serhi-hevayi> [erişim tarihi: 07.10.2022].

¹¹Süleyman Yiğit (2021). "Vamık u Azra (Hevâyî)", TEES. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/vamik-u-azra-hevayi> [erişim tarihi: 07.10.2022].

eserin Mustafa isimli Hevâî mahlaslı müellife ait olduğu kanısına varılmaktadır. Bunun yanında müellif, “*Sene târîhi dokuz yüz dahi hem yetmiş bir/ Kışver-i Burusa’da Kapluca’da oldu âhir*” (Hevâî.454: 99a) diyerek eseri kaleme aldığı yılı ve yeri de net bir şekilde ifade etmiştir. Aynı zamanda eseri tamamladığı, eserden el çektiği (ferağ kaydı) ay, gün ve saati de belirtmiştir: *Âhir olmalı idi mâh-ı rebî’ü’l-evveli/Asr vaktinde düşenbe gününü çekdim eli.* (Hevâî,454: 99a). Buna göre müellif, “âhir olmalı idi” diyerek Rebiülevvel ayının son günlerini, düşenbe günü diyerek pazartesi gününü ve asr vakti diyerek ise ikinci vaktini kastetmiştir. Rebiülevvel’in pazartesi gününe denk gelen son günleri ayın 21’i ve 28’ine denk geldiği düşünülürken, eser miladi olarak 1563 yılında, 8 veya 15 Kasım’a denk gelen pazartesi gününün ikinci vaktinde tamamlanmıştır. Eserde verilen bilgilerle biyografik kaynaklardaki Hevâî hakkında yer alan bilgilerin tamamen örtüştüğü görülmektedir. Müellif açıkça isminin Mustafa, mahlasının Hevâî, eseri kaleme aldığı yılın h. 971 (m.1563) ve eseri tamamladığı yerin Bursa Kaplıca olduğunu belirtmiştir. Bu verilen bilgiler eserin künyesi hakkında çok kıymetli bilgiler olup aynı zamanda onu diğer Hevâî mahlaslı şairlerden de ayırt etmemizi sağlamıştır. Dolayısıyla eserde müellifin kendisi hakkında bu derece kayda değer bilgiler vermesi, Hevâî mahlası kullanan diğer şairlerle karışma riskini de ortadan kaldırmıştır.

Bulduğumuz yazmanın Fansa Milli Kütüphanesi’nde Turc. 713 numaraya kayıtlı bulunan bir başka nüshası da bulunmaktadır. Yazma, Fransa Milli Kütüphanesi’nin katalog kayıtlarında “*Histoire du Prince de Roum*” şeklinde kayıtlıdır. Aynı zamanda yazmalar.gov.tr’de de Hikâye-i Rûm Prensi adında bir eser kaydolunmuş ve demirbaş numarası verilmeden sadece Cardonne Arsenal şeklinde katalog ismi verilmiştir. Fakat Fransa Milli Kütüphanesi’nde ve yazmalar.gov.tr’de yer alan “*Hikâye-i Rûm Prensi*” adlandırmayı da eksik bulmaktayız. Çünkü bu adlandırma eserin içindeki ilk hikâyenin adlandırmasını karşılamaktadır. Fakat eserin içinde iki ayrı hikâye yer almaktadır. Ayrıca hikâyeler müellif tarafından başlıklandırılmamıştır. Dolayısıyla “*Hikâye-i Rûm Prensi*” adlandırması ancak ilk hikâyenin konusu olabilir.

1. Turc. 454 Numaralı Yazmanın Tavsifi:

Eser, Fransa Milli Kütüphanesi Cordonne Arsenal bölümünde Turc. 454 numaraya kayıtlıdır ve mensur iki hikâyeden oluşmaktadır. İkinci hikâyeye 74. varaktan başlamaktadır. Fakat hikâyelerin başında müstakil olarak bir serlevha bulunmamaktadır. Katalog bilgilerine göre eserin cildi Batı ciltlemesi, yeşil faslı deri kaplamalıdır. Yazı tipi nesih ve yer yer harekeli olan eser, 18,5 × 12,5 cm ebadında, 13 satır sayısına sahip ve 99 varaktan müteşekkildir. Eserin temmet/ferağ kaydından anlaşılacağı üzere eserin müellifi Hevâyî'dir. Telif tarihi ise h.971/m.1563 yılının Rebûlevvel/Kasım ayının son günlerindeki pazartesi günüdür. Eserin yazıldığı yer Burusa Kapluca olarak belirtilmiştir. Müstensihin ismi geçmemekle birlikte temmet kaydında eserin istinsah yılı h.1113/m.1701-1702 şeklinde kaydedilmiştir. Yazmanın başında "Sahib-i Cardonne/Baş tercüman Fransavi der-Medine/ Mısrû'l-Kâhire/ (h.) 1122" şeklinde not düşülmüş ve bu hicri yılın yanına ise "Mesihyye 1754" şeklinde miladi bir yıl yazılmıştır. Burada bahsedilen Cardonne; Türkçe, Arapça, Farsça ve Doğu literatürüyle uğraşan ünlü doğu bilimcisi Cardonne Denis-Domuniqué'dir¹². Yazmanın başında düşülen bu notlardan hareketle yazmanın 1754 yılında müsteşrik Cardonne'nin eline geçtiği görülmektedir. Bu bilgiler diğer nüsha hakkında ışık tutacak bilgilerdir.

2. Turc. 713 Numaralı Yazmanın Tavsifi:

Eser Fransa Milli Kütüphanesi'nde Cordonne Arsenal Turc. 713 numaraya kayıtlıdır ve mensur iki hikâyeden oluşmaktadır. Katalog bilgilerine göre eserin cildi kabartma ve yaldızlı kırmızı deri kaplamalıdır. Yazı tipi nesih ve harekesiz olan eser 20,5 × 15,5 cm ebadında, 11 satır sayısına sahip ve 422 varaktan müteşekkildir. Diğer nüsha gibi bu nüshadaki hikâyelerde de serlevha kullanılmamıştır. Yalnız bu nüshanın ilginç yanı,

¹²Fransa müsteşriklerinden olan Cardonne, 1725 yılında doğmuş 1784 yılında vefat etmiştir. Yirmi sene Şark'ta durmuş, döndüğünde Türkçe ve Farsça muallimliği ve tercümanlığı yapmıştır. Afrika ve İspanya'nın Araplar zamanındaki tarih kitabı ve Şark edebiyatına dair bazı neşirleri olmuştur (Şemseddin Sâmî (1316/1898). Kâmûsu'l-Âlâm, "Cardonne" maddesi, İstanbul: Mihran Matbaası).

yazmanın sol tarafından başlatılan 234 varaklık Fransızca çevirisinin olmasıdır. Eserin Osmanlıcası ise yazmanın sağ tarafından 236. varakla numaralandırılarak başlatılmış ve 422. varakta son bulmuştur. Yani eserin Fransızcası soldan, Osmanlıcası ise sağdan başlatılmış ve son kısımları perde sayfasıyla beraber birbirine denk getirilerek müstakil bir kitap hâline getirilmiştir. Bu nüshanın diğer nüshadan eksik yanı ise detaylı temmet kaydı bulunmamasıdır. Ayrıca Turc. 454 numaraya kayıtlı nüshada yer alan bazı manzum bölümler esere alınmamış ve temmet kaydındaki bilgiler de istinsah edilmemiştir. Kitabın ravisine, müellifine, kâtibine, kârisine, dinleyenine ve sahibine dua edilerek eser noktalanmıştır.

Yazmanın sol tarafından başlayan Fransızca çevirisini Cardonne Denis-Dominuque yapmıştır. Fakat yazmanın Osmanlıcasını istinsah eden hakkında yazmada bir bilgiye rastlanılmamıştır. 1754 yılında Turc. 454 numaraya kayıtlı olan nüshayı eline geçiren Cardonne'nin Türkçe ve Farsça muallimliği ve tercümanlığı yaptığı da göz önüne alındığında Turc. 713 numaraya kayıtlı nüshanın Osmanlıcasını da kendisinin yazmış olabileceği akla gelmektedir. Ayrıca yazmanın XVIII. yüzyılda Avrupa'ya ulaşarak Fransızcaya çevrilmesi de eserin orijinalliğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Yazmanın birinci hikâyesinde, Rum diyarının padişahının oğlu Şehzâde Abdüsselâm'ın dervişlerle yola çıkmasını, dervişlerin Abdüsselâm'ı yarı yolda bırakmaları ve Abdüsselâm'ın Çin fağfurunun kızını yaralı hâlde bulup iyileştirdikten sonraki maceraları anlatılırken yazmanın ikinci hikâyesinde ise bir Arap padişahının Süleyman ve Müslim adlı iki oğlunun maceraları anlatılır. Yazmada yer alan ilk ve ikinci hikâyenin başını ve yazmanın temmet kaydını örnek olması açısından aşağıda yer verdik.

3. Eserin Başı¹³

[1b] Rāviyān-ı aḥbār-ı ḥaḳāyık ve kāşifān-ı esrār-ı dakāyık olan fuḫalā-i ḥalāyık devr-i rūzigār-ı bī-ḳarār u bed-şī'ār u nābekār u cefākāruñ vāḳī'āt-ı 'acībinden ve çarḥ-ı ḡaddār u cevḫār u sitemkār u cefākāruñ u dil-āzāruñ u nigūsār u siyehkār ḥādişāt-ı ḡarībinden böyle beyān ve 'ayān ḳılurlar kim devr-i rūzigārda ve eyyām-ı muḳaddemde diyār-ı Rūm'da bir şehriyār-ı kamkār var idi ki selātīn-i cihān ḫuzūrında nām-dār ve büzürḡdār idi. Māl ü menālī bisyār ve 'asākīr ü emlākı bī-şümār idi. Bilād-ı Rūm'un ekşeri anuñ taḫt-ı yedinde payidār ü dest-i [2a] taşarrufında ber-ḳarār idi. Femmā bir ferzend-i dil-bendi olmaduḡından müteḫayyir ve dil-figār idi. Leyl ü nehār padişāh-ı kirdḡār ve Ḥūdāvend-i perverdigār'dan ḫācet ü du'ā ve ümīd ü recā idüp bir oḡul temennā iderdi. Sehl intizārda sonra ol Kerīm-i müste'ān kendü luḫfından ferzend-i dil-sitān rūzī kıldı kim pīrezen-i cihān mişlin vücūda getürmemişdi. Ol sebebden sulṫān ḫurrem ü ḫandān ü şadumān olup şükrāne a'yānına hediye ve iḫsānlar fuḳarāya şadaḳalar ḳurbānlar in'ām eyledi. Andan emr eyledi. Şīrīn-zebān ḡonce-dehān mihr-bān meh-cebīn nāzenīn dāyelere virdiler. İ'zāz ü ikrām ile ve 'izz ü nāz ü ni'met-ile perverde ḳıldılar. Ve padişāh-ı nīk-nām ol ferzendüñ [adını] 'Abdüsselām kodı. Çünki ḡördi hadd ü terbiyeye vardı. Ve şabīḫü'l-cemāl ve faşīḫü'l-maḳāl oldu. Ehl-i kemāl mu'allimlere ve üstādlara [2b] virdi ve ḫāşilü'l-keḫām Şeh-zāde 'Abdüsselām on beş yaşına dek fūnūn-ı dirāset ve hey'etde bī-nokşān ve 'ulūm-ı ferāset ü fūrūsiyetde bī-mişl ü aḳrān bir

¹³Metinde, günümüz Latin harflerine aktarılırken kelimelerin imlasında ve Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında gerek Ziya Avşar'ın gerekse de İsmail Ünver'in önerilerine bağlı kalınmıştır. (Ziya Avşar (2008). "Tenkitli Metin Neşrinde İmlâ Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler". Turkish Studies, Cilt: III, Sayı: VI, s.75-111; İsmail Ünver (1993). "Çeviri yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler". AÜDTCF Türkoloji Dergisi, Cilt: XI, Sayı: I, s.51-89). Metnin anlaşılmasında kolaylık sağlayacağından dolayı günümüz noktalama işaretlerinden yararlanılmıştır. Özel isimler büyük harfle yazılmış ve kendisinden sonra gelen ekler kesme işareti " ' " ile ayrılmıştır. Metnin takibinin daha rahat yapılacağından dolayı örnek kabilinden neşredilen kısımların varak sayıları ve metnin aslında olmayıp anlam gereği tarafımızca eklenen yerler köşeli parantez "[]" içinde yazılmıştır. Metinde yer alan manzum kısımların vezni köşeli parantez "[]" ile italik bir şekilde belirtilmiştir.

'allâme-i zamân oldu. Çün bulûgiyyet 'âlemine kâdem basdı, be-ğâyet 'âkil ü 'âdil ü cemi'-i 'ulûmda fâzıl ü kâmil ve hayrâta ve hasenâta mâil oldu. Bir gün melik-zâde-i âzâde padişâh-ı nîk ü nihâd¹⁴ ile eşnâ-yı muşâhabetde eyitdi: "Ey server-i pür-'adâlet ve ey peder-i bâ-sa'âdet hazretüñden temennâ iderem ki bu sa'ât kerem ü 'inâyet ve luğf-ı mürüvvet idüp baña icâzet viresin ki bir 'âlî 'imâret ve bir hammâm-ı pür-leğâfet bünyâd idem. Hâsbeten lillâhi te'âlâ eyü ad idem. Her memleketden seferden ve diyâr-ı ğurbetden seyâhatden gelenler emîr ü vezîr ve şağîr ü kebîr ve fakîr ü hakîr ol mağâmde ârâm idüp ve anlara ri'âyet-i [3a] tâmmı ola ve her günde ni'met bisyârı ihzâr idüp önlerine koyalar, yiyeler, toyalalar, şükürin diyeler. Çünkü ziyâfet üç günde nihâyet bula, mihmân-hânedan tûrup ol hammâm-ı dil-sitâna girüp yunup arınup pâk ü şâhâne olalar. Andan kirâ-yı dendân ellerine üçer dâne dînâr virilüp yollarına revân olalar." diyicek bu kelimât hazret-i sulţâna be-ğâyet 'âkılâne ü 'ârifâne geldi. Der-hâl emr eyledi. Mi'mâr-ı bî-hemtâlar ve üstâd mühendisler ve bennâlar hâzır olup âlet-i vücûh virüp iş buyurdılar. Sehl müddetde bir 'imâret-i bâlâ-binâ ve bir hammâm-ı cân-fezâ bünyâd itdiler kim pâdişâh ve şeh-zâde-i cihân-penâh ve dükeli ümerâ vü sipâh ol binâyâ nigâh idüp begendiler. Zîkr olınan üslûb-ı mergûb üzre mihmân-hâne-i hammâm-ı şâhâneyi işletdiler. Nice eyyâm havâş ü 'avâm 'ale'd-devâm ol makâmde ekl-i ta'âm ü dâhil-i hammâm olup [3b] i'zâz ü in'âm ve hürmet ü ikrâm ile gelüp gitdiler. Günlerden bir gün üç dervîş-i dil-rîş bî-hûş revende gelüp ol 'imâret-i binâ-yı bülendde misâfir oldılar. Şeh-zâde anlara nâzır olup emr itdi. Vâfir ni'met ü me'kulât hâzır kıldılar. Şöyle kim dervîşler râzî ve şâkir ü şeh-zâdenüñ cüdından hurrem-hâtır oldılar. Üç günde ziyâfet âhîr olduğda ol dervîşleri hammâma getürdiler. Pâk ü tâhir idüp yudılar. Önlerine üçer dînâr qodılar. 'İzzet ü hürmet idüp icâzet virdiler. Anlar bu vaz' u tertîbi görüp ta'accüb itdiler. Gelip 'Abdüsselâm'uñ serâyı dibinde oturup şeh-zâdenüñ evsâf u elţâfın dile götürüp zâtın vü şifâtın hey'etin ve harekâtın hayrâtın vü hasenâtın ğurebâyâ ilţifâtın vü ta'zîmâtın zîkr idüp du'a itdiler. Biri eyitdi: "Yigirmi yaşumdan berü

¹⁴Eserde nîk ü nihâd şeklinde yazılmıştır fakat anlamca padişâh-ı nîk-nihâd olmalıdır.

seyyaham hiç bunun gibi şeh-zāde-i āzāde [4a] görmedüm. Ve buncalayın ‘imāret-i nīk-bünyāda irmedim.” Biri dağı eyitdi: “Oğlan yaşumdan beri seyyāham hiç bunun gibi tekye-i pür-na’im ü melik-zāde-i kerīm görmedim.” Biri dağı eyitdi: “Yok saşaldan aş saşala geldim cihān geştine bī-ḥadd yirler ve ‘imāretler ve bī-‘add maşāmlar ve vilāyetler seyr itdüm ammā bir yerde bunun gibi resm ü sūret ü pür ‘imārātta bu keşretde ni‘met görmedim.” Andan tūrdılar ki yollarına gideler meger melikzāde sarāy manzarasından bu abdāllaruñ maşāllerine vāḳıfu’l-ḥāl olmuş, bunlaruñ müdded-i medīd şehir [ü] beyābān görüp bī-hūde hevālarda ‘ömr telef itmeleri sefāḥat geldi. Der-hāl buyurdi. O çın dağı naşarına getürdiler. Suāl kılup eyitdi: “Terk-i ḥān-mān ve māl ü menāl kılup rüz [u] şeb, māh ü sāl bu ğurbet ḥāk-sārında pāymāl olmanuñ ne ma’nīsi vardır.” didükde cevāb virdiler ki: “Ey şehriyār-ı ‘adīmü’l-mişāl ve ey nā-murād-ı[4b] kerīmü’l-ḥişāl kişi, künc-i ferāgatda gerçek fāriġu’l-bāl ü bī-melāldür. Ammā ki bu seyāhatuñ ḥalāveti ğāyet ve bu müsāferetiñ leṭāfeti bī-nihāyetdür. Kişi zillet ü miḥnet ve şiddet ğurbet çekmeyince devlet ü ‘izzet ve raḥat ü ḥürmet bulmaz ve ādem dağı olmaz.

İkinci Hikāyenin İlk Varağı:

[73b] Rāviyān-ı aḥbār-ı ğaybiyyāt ve kāşifān-ı esrār-ı meknūnāt devr-i zamān-ı bī-vefānın ḥavādīş-i ‘azīmesinden zebān-ı fasīḥle aḥlāḳ-ı nazīf üzre şöyle taḳrīr iderler ve deyr-i cihān-ı lā-beḳānıñ tevārīḥ-i ḳadīmesinden beyān-ı şaḥīḥle evrāk-ı laṭīf üzre şöyle taḥrīr iderler ki ḳadīmü’z-zamānda diyār-ı ‘Arabistan’da bir ulu melik var idi ki tamāmet Benī Ümeyye¹⁵ ve Benī Mervān’da¹⁶ nām-dār ve büzürg-vār olup ve niçe şehriyārıñ üzerine ğālib u mansūr ve dūnyā cihetinden her esbābı bī-ḳuşūr u ma’mūr olup ve kişver-i Dımaşḳ’ıñ¹⁷ Mescid-i ‘Azam’ını ol bünyād idüp cihānda cūd u seḥā

¹⁵Emeviler Dönemi’nde Hulefā-yi Rāşidīn’den sonra 661-750 yılları arasında hüküm süren ilk İslām hānedanı. (bkz: İsmail Yiğit (1995). “Emeviler”, *DİA*. Cilt: XI, s. 87).

¹⁶Ebū Abdilmelik Mervān b. el-Hakem b. Ebi’l-Ās b. Ümeyye el-Ümevî (ö. 65/685) Emevî halifesi ve Mervānî kolunun kurucusu (684-685) (bkz: İrfan Aycan (2004). “Mervān I”, *DİA*. Cilt: XXIX, s. 225).

¹⁷Günümüzde Suriye’nin başşehri olan Şam’ın eski adı olan Dımaşḳ, İslām dūnyasının önemli tarihî şehirlerinden biridir.

ve lutf u 'atâ ile niçe ad eylemişdür. Ve mecmû'ından ziyâde envâ'-ı fenn u kemâlle feraḥ-mend u ferîd-i 'aşr ve faẓl u hünlerle ercümend u vaḥîd-i dehr [74a] iki nev-civân oğlu var idi. Ulusu dürlü 'ulûm u kemâlât ile âraste bir 'adîmü'n-nazîr ü fûnûn-ı 'ibâretle pirâste bir kerîmü'd-ḍeyr yegâne-i zaman idi. Ve adı daḥı Süleymân idi. 'Înâyetle ilm ü ḥilm issi şâḥibü'l cemâl-cevâz idi. Ammâ ikinci oğlu ziyâde saḥî u maḳbûl-ı mün'im idi. Ve nâm-ı şerîfi daḥı Müslim idi. İskender şıfatlu Ḳahramân heybetlü Nerîmân saḫvetlü Rüstem-i Zâl kuvvetlü Keyḫusrev şalâbetlü hazret-i 'Alî şecâ'atlü tâmmât ü tüvân issi hünermend pehlevân idi. Ḥuşûşân bir def'a niçe adı bellü dilîr-i servler ü mübâriz-i dilâverler cem'yyetiyle bî-nihâye 'asker idüp ḥadem ü ḥaşemi[y]le Dımaşk'dan güzâr idüp diyâr-ı Rum'a inüp tamâmet yıḳup deyr ü deyyâr idüp sirâc-ı dînle ol velâyeti ma'mûr ü münevver ve ḥalkını kendüye musaḥḫar idüp 'aḳıbet şehr-i Ḳoştantîniyye fetḫe sefer ü nâme ve ḳâşıdla Kayser-i Rûm'a ḥaber idüp ḥizmetine da'vet idicek ol serkeşlik idüp i'tibâr ḥamâkatlarından ḥizmetin iḫtiyâr itmediler.

Eserin Sonu

[97b] Bilgil ki bu risâle[de] derc olan iki kışşadır. Her biri fevâidden nice [98a] ḥaşşadır ve ba'zılar gûş-ı aḥbâr-ı kışşâ-ı zamânedür ve sâbıḳâ vâḳî' olan vekâyi' ü fesânedür. Ma'nâ anlamaz lâ-büdde oḳıyup diñlemez gâlibâ ol ḡayr-ı kâmindür. Ammâ ba'zılar derûn-ı dilden ḥazz ider. Gûş-ı cânla istimâ'[1]na mâildür. Bir meclisde ki bu kışşalar oḳunsa iki cânib-ile maḫzûz ve fâide-mend olurlar. Zirâ ḥavâşşı bunuñ istimâ'[1]na ḳalbi mâil ve nesâyih [ü] me'âniden dil ü câna şafâlar ḥaşıl ider. 'Avâmuñ daḥı çeşmine nefis uyḫular dâḫil ve dünyâ ḡamını göñlünden zâil ider. Pes ḥâşş u 'amma nef'i oldı ve Ḥaḳḳ te'âlâ ol kişiye raḫmet eylesün ki bu risâleyi mütâla'a idüp mü'ellifini süre -i fâtiḫa şevâbıyla yâd idüp rûḫ-ı revânı şâd ide.

[Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün]

Bu za'îfüñ kim derûnı ḡam-ıla ḫolmuş-durur

Muştafâ ismi **Hevâyi** laḳabı olmuş-durur

Teñri raḫmet ḳıla ol şaḫsa ki bî-buḫl ü riyâ

Ḳıla rûḫi-çün anuñ el götürüp ḫayr du'â

Dağı rāvīsini hānendesini kātibini
Bilece zıkr kıla sāmī'ini şāhibini
[99a]Āhır olmalı¹⁸ idi māh-ı rebī'ü'l-evveli
'Asr vaktinde düşenbe gününün çekdim eli
Sene tārīhi dokuz yüz dağı hem yetmiş bir
Kişver-i Burusa'da Kapluca'da oldu āhır
Hağka çok hamd u Resūl'ine vü āline selām
K'eyledüm hayr-ıla bu muhtaşarı bunda tamām
1113.

Sonuç

Eserin manzum parçalarında yer alan mahlastan ve müellifin doğrudan ismini kullanmasından hareketle eserin Bursalı Hevâyi (Mustafa) adlı müellife ait olduğu kanısına varılmıştır. Ayrıca temmet kaydında belirtilen eserin yazıldığı yer ve tarih de bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Yazmada; Rum padişahının oğlu Şehzade Abdüsselâm'ın başından geçen maceraları ve Arap padişahının oğullarının maceralarını anlatan iki hikâye bulunmaktadır. Yazmada müstakil bir başlık bulunmadığından dolayı eserin ismi belli değildir. Kataloglarda verilen Hikâye-i Rum Prensi adlandırması ise eseri tamamen kapsayan bir isim değildir. Ayrıca hikâyenin ana anlatısını Rum padişahının başından geçen olaylar değil, oğlu Şehzade Abdüsselâm'ın başından geçen olaylar oluşturmaktadır. Diğer hikâyede ise Arap padişahın oğlu anlatılmaktadır. Bibliyografik kaynaklarda bulduğumuz eserle alakalı herhangi bir bilgiye rastlanmadığından dolayı Bursalı Hevâyi'nin kaynaklarda adı geçmeyen bir eseri tarafımızca ilim âleminin dikkatine sunulmaktadır.

¹⁸İki defa olmalı yazılmıştır.

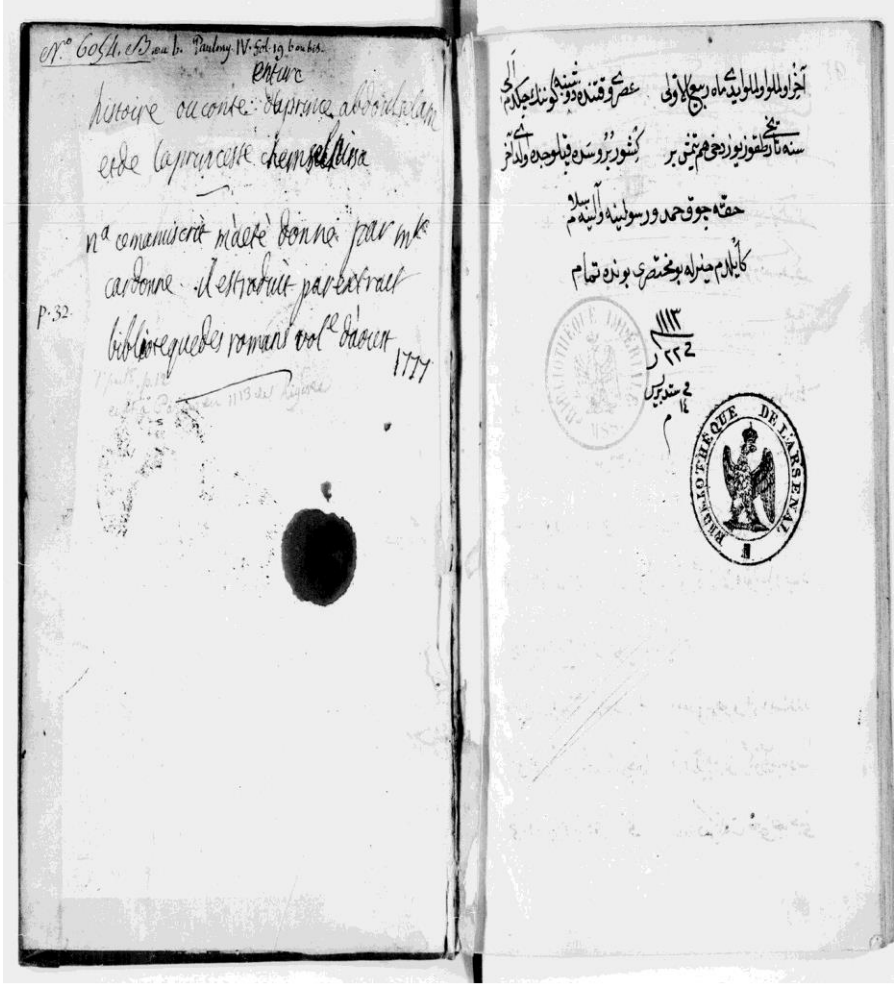

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. Supplément turc 454

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. Supplément turc 454

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Supplément turc 454

Kaynakça

- Akkuş, M. (2008). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Bağdâd*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Avşar, Z. (2008). "Tenkitli Metin Neşrinde İmlâ Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler". *Turkish Studies*, C.III, S.VI, s. 75-111.
- Aycan, İ. (2004). "Mervân I" *DİA*. C.XXIX, s. 225-227.
- Hevâyî, Fransa Milli Kütüphanesi, Cardonne Arsenal: 454 Turc. s. 1b-98a ve 713 Turc. s. 236a-422a.
- İnce, A. (2018). *Tezkiretü's-şu'arâ (Mirza-zâde Mehmed Salim Efendi)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57124,mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39arapdf.pdf?0> [erişim tarihi: 12.01.2022].
- Güzel, B. (2022). "Gülistan Şerhi (Hevâyî)", *TEES*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/gulistan-serhi-hevayi> [erişim tarihi: 07.10.2022].
- Kavruk, H. (2016). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*. Ankara: MEB Yayınları.
- Naci, M. (2000). *Osmanlı Şairleri (haz. Cemal Kurnaz)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sami, Ş. (1396/1898). *Kâmûsü'l-Âlâm*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Sungurhan, A. (2017). *Tezkiretü's-şu'arâ (Kınalızâde)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 12.01.2022].
- Sungurhan, A. (2017). *Tezkiretü's-şu'arâ (Beyânî)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 12.01.2022].
- Saraç, M.A. Y. (2016). *Osmanlı Müellifleri (Bursalı Mehmed Tahir)*. Ankara: TÜBA.

- Ünver, İ. (1993). “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. *AÜDTCF Türkoloji Dergisi*, C.XI, S.I, s. 51-89.
- Yakar, H. İ. (2020). “Hevâyî/İbrahim”, *TEİS*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hevayi-mustafa-hevayi-efendi> [erişim tarihi: 15.02.2022].
- Yakar, H.İ. (2000). “Gazi Antepli Divan Şairleri”, *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999)*. Gaziantep. s. 183-196.
- Yazıcı, H. (1998). “Hikâye”, *DİA*, C. XVII, s. 479-485.
- Yiğit, İ. (1995). “Emeviler”, *DİA*, C. XI, s. 87-104.
- Yiğit, S.(2021) “Vamık u Azra (Hevâyî)”, *TEES*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/vamik-u-azra-hevayi> [erişim tarihi: 07.10.2022].
- Zavotçu, G. (2017). *Rızâ Tezkiresi*. Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73320,riza-tezkiresi2020pdf.pdf?0> [erişim tarihi: 12.01.2022].